

Dnr Ju2019/02387/Å

Justitiedepartementet

YTTRANDE ÖVER SOU 2019:38 STORA BROTTMÅL – NYA PROCESSRÄTTSLIGA VERKTYG

SAMMANFATTNING

Civil Rights Defenders välkomnar regeringens ambition att göra handläggningen av stora brottmål effektivare men kan konstatera att förslagen brister vad gäller rättssäkerheten för misstänkta och brottsoffer som är särskilt sårbara. Av detta skäl avstyrker Civil Rights Defenders förslaget att brottmålsprocessen successivt ska fastlåsas vid parternas ställningstaganden och en tidig bevissäkring. Vi anser att möjlighet till fastlösning måste kompletteras med en möjlighet till upphävning i fall åsidosättande av processuella rättigheter orsakat att bevisning inte framlagts, inhämtats eller beaktats. Civil Rights Defenders avstyrker även förslaget att rättens möjlighet att självmant hämta in bevisning som hör under allmänt åtal ska tas bort när det gäller bevisning som rör skuldfrågan. Domarens ansvar för att saken blir tillräckligt utrett har fungerat som en skyddsmekanism för den tilltalade. Förslaget innebär att denna skyddsmekanism försvinner vilket Civil Rights Defenders inte kan acceptera. Civil Rights Defenders tillstyrker dock utredningens sammanfattande förslag att det som har förekommit under förberedelsen tydligare bör kunna göras till en del av processmaterialet vid rättegångar.

ALLMÄNNA SYNUNKTER

Civil Rights Defenders har granskat utredningens förslag och bakomliggande resonemang utifrån Sveriges internationella åtaganden; att respektera och garantera mänskliga fri- och

rättigheter. Civil Rights Defenders kan konstatera att utredningen inte fullt ut tar hänsyn till relevanta europarättsliga dokument på området, däribland de EU-direktiv som rör rätten till en rättvis rättegång. Civil Rights Defenders välkomnar dock utredningens sammanfattande förslag att det som har förekommit under förberedelsen tydligare bör kunna göras till en del av processmaterialet vid rättegångar. Vi tror är en sådan ordning är viktig för att korta de långa häktestider som Sverige erhållit kritik för.¹

Civil Rights Defenders begränsar sitt remissvar till de delar av utredningens förslag som är särskilt relevanta för att säkerställa rätten till en rättvis rättegång för personer som har funktionsnedsättningar som kan komma att påverka deras möjligheter att förstå rättsprocessen, eller av andra skäl är ”särskilt såbara”.

4 Ett ökat partsinflytande i brottmål

Civil Rights Defenders avstyrker förslaget att brottmålsprocessen successivt ska fastlåsas vid parternas ställningstaganden och en tidig bevissäkring. Civil Rights Defenders anser att förslaget måste kompletteras med en möjlighet till upphävning i fall åsidosättande av processuella rättigheter orsakat att bevisning inte framlagts, inhämtats eller beaktats. En ventil från föreslagen fastlåsning bör vara av generell karaktär, men måste explicit omfatta särskilt sårbara misstänkta och anklagade personer liksom fall när det gäller brottsoffer som är särskilt sårbara.

EU-kommissionens rekommendation av den 27 november 2013 om processuella garantier för sårbara misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden betonar vikten av att i ett tidigt skede identifiera och erkänna sårbara personer för att kunna garantera att rätten till skäliga anpassningar. Idag finns ingen etablerad metod i Sverige för att på ett tidigt skede identifiera sårbara personer som är tilltalade. Förslaget om att brottmålsprocessen successivt ska låsas fast vid parternas ställningstaganden innebär att det finns en risk för att detta sker innan den tilltalade har blivit identifierad som sårbar och fått skäliga anpassningar. Om utrymmet att framföra sin version av fallet senare i processen kommer vara begränsat kan konsekvensen bli mycket allvarliga brister i rättssäkerheten för tilltalade med funktionsnedsättning som kan påverka dennes förmåga att förstå eller delta effektivt i straffrättsliga förfaranden.

¹ Se exempelvis Human Rights Committee, Concluding observations on the seventh periodic report of Sweden, 2016, para 29.

Att bli identifierad som sårbar och få skäligen anpassningar är nödvändigt för en tilltalad med en funktionsnedsättning ska få sina processuella rättigheter tillgodosedda. Detta är en mänsklig rättighet enligt såväl Europakonventionen artikel 6 som med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, artikel 13 liksom i de EU-direktiv som ingår i Stockholm färdplan² och måste kunna garanteras även om den uppmärksammas något senare i processen. Lagstiftaren måste säkerställa att rättsprocessen inte fastlåses vid parternas ställningstaganden och en tidig bevissäkring utan att det samtidigt finns en ventil för omständigheter som hänför sig till processuella rättigheter vilka kan medföra den misstänktes förmåga att förstå anklagelsen mot sig och sin rätt att försvara sig.

5.7 Förfarandet för överläggningar mellan åklagare och misstänkta ska regleras

Civil Rights Defenders avstyrker förslaget om överläggning mellan åklagare och den misstänkte eftersom det riskerar bli en förhandlingssituation som inte är rättssäker för den tilltalade. Det finns också en risk för att en sådan ordning skulle strida mot ekvivalensprincipen, att lika brott ska dömas på samma sätt. Om förslaget trots allt realiserats måste processen göras mer rättssäker.

Civil Rights Defenders vill särskilt understryka att rätten att få tillgång till material som rör målet enligt artikel 7 i direktivet om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden måste beaktas vid överläggningar mellan åklagare och misstänkta. Enligt betänkandet ska åklagaren redogöra för omständigheterna ur förundersökningen och förutsättningarna för beslutet i den utsträckning det behövs för att den misstänkte ska kunna tillvarata sin rätt vid överläggningen. Avsikten är inte att den misstänkte ska kunna ställa krav på att få en fullständig redogörelse för utredningen. För att den misstänktes rättigheter enligt ovan nämnda direktiv ska tillgodoses bör åtminstone allt material som är i den berörda myndighetens besittning, oavsett om den talar för eller emot den tilltalade, göras tillgängligt för den tilltalade eller dennes försvarare. Denna rätt får enligt direktivet endast inskränkas genom vissa undantag, under förutsättning att det inte påverkar rätten till en rättvis rättegång. Civil Rights Defenders anser att förslaget måste kompletteras med krav på vilken information den misstänkte har rätt att få ta del av inför en överläggning så att dennes rättigheter i enlighet med direktivet tillgodoses. Om den misstänkte inte får tillräckligt med underlag finns det en risk för att den misstänkta inte kan förstå vad

² Färdplan för att stärka misstänkta eller åtalade personers processuella rättigheter vid straffrättsliga förfaranden

konsekvensen av överläggningen kan komma att bli. Den misstänkta bör därför ha rätt att ta del av allt material som ska ligga till grund för överläggningen.

Vi anser också att det misstänkte även om en överläggning inte leder till ett beslut om utfästelse eller förundersökningsbegränsning, även ska få skriftlig information om vad som beslutats vid en överläggning. Detta bör kunna öka förståelsen av vad som beslutats men även tillgodose att personer som på grund av en funktionsnedsättning exempelvis hörselnedsättning eller neuro-psykiatrisk nedsättning, kan ta till sig informationen.

8.4 Rättens agerande ska kräva yrkande av part

Civil Rights Defenders avstyrker förslaget att rättens möjlighet att självmant hämta in bevisning som hör under allmänt åtal ska tas bort när det gäller bevisning som rör skuldfrågan.

En av förutsättningarna för att en renodlad akusatorisk brottmålsprocess ska vara rättssäker är principen om parternas likställdhet. Enligt utredningen innebär principen i brottmål att "... den tilltalade inte får ha sämre möjligheter än åklagaren att åberopa bevisning och utföra sin talan".³ Detta förutsätter alltså att processens parter besitter en likvärdig kompetens. I brottmål företräds den tilltalade ofta av en offentlig försvarare. Försvararen ska ha den tilltalades bästa för ögonen och verka för dennes intressen. Att den tilltalade har en försvarare som faktiskt gör detta i praktiken är dock inte säkert. Civil Rights Defenders har fått in flera fall där en tilltalad med funktionsnedsättning har fallit mellan stolarna eftersom den tilltalades försvarare inte haft adekvat kunskap om processuella rättigheter för personer med funktionsnedsättning och åklagaren har brustit i sin objektivitetsplikt. Ett av dessa fall har föranlett att vi i november kommer lämna in en ansökan om resning, klagan över domvilla, disciplinmälan mot advokaten samt JK-anmälan av polisen respektive åklagaren för att uppmärksamma vad konsekvensen kan bli för personer med funktionsnedsättning i dessa fall.

Domstolens ansvar för att ärendet blir tillräckligt utrett och möjlighet att på eget initiativ förelägga åklagaren att komplettera förundersökningen eller inhämta bevisning som rör skuldfrågan är en skyddsmekanism för den tilltalade. Den tilltalade i brottmål kan då förlita sig på att även om försvararen brister i sina skyldigheter att tillvarata den tilltalades intressen,

³ Se betänkandet s. 92

kommer rätten till en rättvis rättegång enligt art. 6 Europakonventionen ändå tillgodoses av domstolen.

Eftersom reformförslagen inte är tänkta att endast påverka stora brottmål,⁴ kan det även komma att påverka i mål där den tilltalade inte är berättigad en offentlig försvarare. Ett argument för den akusatoriska brottmålsprocessen och parternas jämställdhet är advokat kårens professionalisering. Vi ställer oss frågande till utredningens syn på situationer då den tilltalade inte har rätt till en offentlig försvarare och måste själv stå för advokatkostnaderna om denne vill ha ett juridiskt ombud. Kan man då fortfarande hävda att parterna är likställda? Det samma gäller när den tilltalade avstår från ett offentligt biträde även om det inte är i den tilltalades bästa intresse.

När det gäller en sårbar tilltalad är riskerna stora denne faller mellan stolarna genom att denne inte har samma möjlighet att bedöma sitt ombuds förmåga att tillvarata dennes intressen och eventuellt inte vidta åtgärder även om detta har uppmärksammats. Den tilltalade har då inte samma möjligheter som åklagaren att åberopa bevisning och framföra sin talan och har därmed inte heller möjlighet till ett effektivt försvar vilket ska garanteras genom europakonventionen, färdplanen och ovan nämnda EU-direktiv.⁴ Domarens ansvar för att saken blir tillräckligt utrett har i sådana situationer fungerat som en skyddsmekanism för den tilltalade. Förslaget innebär att denna skyddsmekanism försvinner vilket Civil Rights Defenders inte kan acceptera.

Vi vill även uppmärksamma det faktum att risken för att en sårbar person väljer att avstå från att ha ett offentligt biträde, även om det inte ligger i deras bästa intresse också existerar. EU-kommissionen tar upp detta i sin rekommendation om processuella garantier för sårbara misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden och säger att för att personer som erkänns som sårbara ska kunna garanteras en rätt till rättvis rättegång, bör de inte ha möjlighet att avstå sin rätt till en försvarare.⁵ Lagstiftaren måste klargöra de rättsvårdande myndigheternas ansvar att kontrollera att en tilltalad person som ingår i målgruppen för EU-kommissionens rekommendation har ett ombud som verkar för den tilltalades intressen.

⁴ Se betänkandet s. 23

⁵ Kommissionens rekommendation (2013/C 378/02), p. 11

Civil Rights Defenders är med avseende av ovan omständigheter kritiska till utredningens förslag att parterna ska ansvara för processens sakinhåll, d.v.s. utredningens fullständighet och bevisningens innehåll. Vi anser att det finns en överhängande risk för att konsekvensen för personer i behov av en anpassad rättsprocess blir bristande rättssäkerhet.

Remissvaret har beretts av Sandra Stens

Stockholm som ovan,

Annika Åkerberg
Senior jurist